



Arbetargårdarnas växter

Arbetarbostadsmuseets historiska rabatt som uppförts i samarbete mellan Helsingfors stadsmuseum, byggnadskontoret och Stara ger möjlighet att bekanta sig med traditionella prydnadsväxter på gårdsplanerna i Helsingfors trähuskvarter.



På arbetarnas gårdsplaner

Gårdsplanerna i Helsingfors arbetarkvarter bakom Långa bron var trånga under trähusens tid i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Husen med ett par våningar omgärdade en karg och stenig gårdsplan och på alla håll började trappor och öppnade sig dörrar. Längst inne på gårdsplanen fanns ett vedlider, dass och skjul. De få planteringarna var anspråkslösa. Endast på de bästa arbetargårdsplanerna, till exempel vid villorna i Gräsviken, fick familjerna sin egen odlingslott.

Arbetarostadsmuseets gårdsområde på Kristinegränden är en av de få trähusgårdsplaner som bevarats i Helsingfors. Gårdsplanen vid dessa gamla kommunala arbetarostäder är öppnare och snyggare än vanligt eftersom arkitekten placerade vedlidren och dassen i källaren. Gårdsplanen fick en grusbeläggning redan på 1910-talet och där planterades björkar. När de förfallna trähusen renoverades åren 1987–89 snyggades gårdsplanen upp med nya gräsmattor, grusbeläggningar och staket.

Blomstrande historia

Utgångspunkten för Arbetarostadsmuseets rabatt är de växtlighetsutredningar som gjordes på 1970–80-talen på gamla arbetargårdsplaner i Gräsviken och Böle i Helsingfors, Amuri i Tammerfors och Port Arthur i Åbo. På basis av dessa valde man ut ett trettiotal typiska växtarter som placerades fritt i rabatten, precis som i stugträdgårdar.

För arbetarna var det viktigast att kunna odla nyttoväxter, speciellt potatis, och för blommor hade man inte mycket tid eller pengar. Prydnadsväxter blev vanligare på folkets gårdsplaner först vid sekelskiftet 1800–1900. De populäraste växtarterna var härdiga, anspråkslösa och förökade sig lätt.

De växtarter som under loppet av en lång tid har anpassat sig väl till de karga finländska förhållandena kallas idag torparväxter. De är en värdefull del av Finlands kulturarv som var och en kan värna om och upprätthålla i sin egen trädgård i stället för importerade utländska växter.

Arterna i museirabatten

Växterna har numrerats i den ordning som de växer i rabatten sett från porten. Samma art kan förekomma på flera ställen men bara den första växten har getts ett nummer.

1 | DET KANADENSISKA GULDRISET

Solidago canadensis har kommit till oss på 1800-talet och dess gula blommor står i blom på sensommaren. Det kanadensiska guldriset med sina flertaliga likartade släktingar som sprider sig med rötterna anses numera vara en skadlig främmande art.

2 | KNÖLKLOCKAN *Campanula rapunculoides*

gör ätbara blad och knölar och den torde ha importerats på 1700-talet, till en början som en nyttoväxt. Växten som sprider sig kraftigt är den vanligaste klockväxten, nästan som ett ogräs, i gamla finländska trädgårdar.

3 | HÖSTASTERN *Aster novi-belgii*

spred sig till så gott som alla gårdar i början av 1900-talet. Till skillnad från många nyare sorter hinner den gamla torparastern blomma i Finland. Den tidigare populära **videastern** är numera klassad som en skadlig främmande art.

4 | BORSTNEJLIKAN *Dianthus barbatus*

är en urgammal trädgårdsväxt som torde ha blivit hemmastadd också i Finland redan tidigt. Den tvååriga revbildande arten korsar sig lätt och färgen på blommorna som slår ut på högsommaren varierar.

5 | BONDPIONEN *Paeonia officinalis*

kom till Finland på 1600-talet som medicinalväxt. Förädlingen av pioner framskred på 1800-talet och många sorter fann sin väg både till herrskapens och folkets trädgår-



dar. Gamla pioner som bör skyddas är fortfarande frekventa i finländska trädgårdar.

6 | PINGSTLILJAN *Narcissus poëticus* var känd även här redan på 1600-talet men den blev vanligare först på 1800-talet. "Poetnarcissens" vita, doftande blommor blommar i maj-juni.

7 | DET KAUKASISKA FETBLADET *Sedum spurium* importerades i likhet med många andra fetbladsväxter till Finland på 1800-talet när stenpartier hade blivit på modet. Den rosa arten som växer i tuvor passade också som kantväxt. Förr i tiden hörde låga kantväxter till rabatten.

8 | GRÅMALVAN *Lavatera thuringiaca* var känd i Finland redan på 1700-talet. Denna buskliknande perenn, som i juli täcks av rosa blommor, blev vanligare på 1800-talet och var speciellt populär bland folket. Den gamla växten som fanns på varenda gård hann falla i glömska på 1900-talet.

9 | TRÄDGÅRDSIRISEN *Iris germanica* är en urgammal medicinal- och prydnadsväxt. Av den förädlades på 1800-talet många sorter, varav de härdigaste har blivit hemmastadda hos oss. Trädgårdsirisen blommar i juni med många tvåfärgade blommor.

10 | STUDENTNEJLIKAN *Lychnis chalconica* var känd här redan på 1600-talet. Växten som i folkmun kallades studentros slår ut sina eldröda blommor i juli-augusti.

11 | DEN BRUNRÖDA DAGLILJAN

Hemerocallis fulva, en av våra vanligaste gamla trädgårdsväxter, lär ha kommit till Finland redan i slutet



av 1700-talet. I juli reser sig orange blommor som bara varar en dag upp bland dess blad.

12 | GEMSROTEN

Doronicum orientale är nyheten från 1800-talets senare halva som blev mycket populär. De gula, prästkragsliknande blommorna slår ut på våren.

13 | SÅPNEJLIKAN

Saponaria officinalis importerades på 1700-talet som medicinal- och såpväxt. Den blev en vanlig prydnadsväxt på 1800-talet. På arbetargårdsplaner planterades den ofta vid dörren så att doften från de vita blomställningarna som blomstrade på sensommaren skulle friska upp luften inomhus.

14 | AKLEJAN

Aquilegia vulgaris, som växte i Finland redan under medeltiden, är en av våra äldsta och vanligaste prydnadsväxter. Den anspråkslösa aklejan som sprider sig lätt blev vanligare på folkets gårdsplaner vid sekelskiftet 1800–1900. Dess violetta, vita och rosa blommor blommar i juni.

15 | LÖJTNANTSHJÄRTAT

Lamprocapnos spectabilis hittades i Kina 1846. I väst blev den genast enormt populär och växten blev hemmastadd också i Finland redan på 1870-talet, inom kort även på arbetarnas gårdsplaner. De rödvita hjärtana slår ut i maj-juni.

16 | BRANDLILJAN

Lilium bulbiferum, i folkmun kallad kejsarkronan, var nykomling





i Finland på 1600-talet och den vanligaste liljan på gamla gårdsplaner. Ur löken växer rödgula blommor som slår ut på den bladrika stjälken i juni-juli. **Tigerliljan** (*Lilium lancifolium*), en orange lilja som blommar i augusti, var nyheten i 1900-talets början.

17 | TUSENSKÖNAN

Bellis perennis var här känd som medicinalväxt redan på 1600-talet. Den blev vanligare i Finland även som prydnadsväxt



under 1800-talets första halva. Arten som växer i tuvor och blommar genom hela sommaren var en populär kantväxt.

18 | HÖSTFLOXEN

Phlox paniculata förädlades flitigt under 1800-talet. I Finland blev den vanligare från och med århundradets senare del och den lättskötta, rikligt blommande växten blev snabbt folkets favorit. Torpararterna av floxarna som blommar i många färger på hösten är värda att värnas om.



19 | TRÄDGÅRDSSTORMHATTEN

Aconitum x stoeckianum är en medicinal- och prydnadsväxt som har funnits hos oss i flera århundraden. I juli-augusti blommar i museirabatten både den blåa stormhatten och den vitblåa Bicolor-sorten.

20 | TRÄDGÅRDSNATTVIOLEN

Hesperis matronalis som odlades i Finland redan på 1600-talet var en vanlig prydnadsväxt på 1800-talet. Den sprider sig nästan som ett ogräs och dess rosa blommor som doftar på kvällarna blommar i juni-juli.

21 | BLÅGULL *Polemonium caeruleum*, en inhemsk växt, var förr en vanlig syn i torp-trädgårdar. Den blommar med blåa och vita blommor i juli-augusti.

22 | GULLVIVAN *Primula veris* är en sydvästfinländsk vild växt som har odlats i trädgårdar som medicin redan på medeltiden. I rabattkanten passar i dess sällskap **(23) trädgårdsförgätmigej** (*Myosotis sylvatica*), som kom till Finland senast på 1800-talet och vars små, blå blommor blommar i maj-juni.

24 | STRANDIRISEN *Iris sibirica* torde ha kommit till Finland under 1800-talets första halva. I juni-juli reser sig blå eller vita blommor upp ur den bladrika tuvan.

25 | BERGKLINTEN

Centaurea montana kom till oss först i början av 1900-talet men eftersom arten sprider sig kraftigt med frön och rebor har den blivit tämligen vanlig.

26 | KROLLILJAN *Lilium martagon* är en århundraden gammal prydnadsväxt. Växten som är anspråkslös blev i slutet av 1800-talet vanlig även på enklagårdsplaner. De turbanliknande ljusviolettera eller vita blommorna slår ut i juli.

27 | DEN SIBIRISKA NUNNEÖRTEN

Corydalis nobilis kom till Norden 1765 när botanikern Carl von Linnés finske elev Erik Laxman skickade frön som han trodde var av löjtnantshjärta till sin lärare från Sibirien. Den sibiriska nunneörten vars gulvita blommor blommar i maj och som vissnar till sommaren spred sig på 1800-talet till såväl finska herrgårdar som till folkets gårdsplaner.



28 | GULLBOLLEN

Rudbeckia laciniata 'Goldball', en naturlig stamvariant av rudbeckian, hittades i Nordamerika 1894. Den höga växten, vars grangula blommor blomstrar på hösten, blev i början av 1900-talet en favorit hos amatörträdgårdsmästare ända i Finland.

29 | PLYMSPIREAN

Aruncus dioicus växte i finländska trädgårdar redan på 1800-talet. Den buskiga arten vars vita blomställningar blommar i juni trivs i skugga.

30 | **SKELÖRTEN** *Chelidonium majus* är en århundraden gammal kulturens följeslagare, trähusgårdsplanernas ogräs som förr odlades som medicin.

31 | **LILJEKONVALJEN** *Convallaria majalis* är en vanlig inhemsk vild växt som redan sedan gammalt har flyttats till att pryda även det mindre välbeställda folkets gårdsplaner. De bekanta, väldoftande vita blomklasarna hör till sommarens början.

Utöver de andra växer i rabatten också traditionella lökväxter, såsom **rysk blåstjärna** (*Scilla sibirica*), **krokus** (*Crocus*) och **tulpan** (*Tulipa*), vars färgprakt redan länge har lyst upp också arbetargårdsplanernas vår.

Information, frön och plantor

Det lantliga kulturarvet rf www.maatiainen.fi
Nyttoväxtföreningen www.hyotykasviyhdistys.fi

Bilderna: Helsingfors stadsmuseum / Juho Nurmi och
Helsingfors stads byggnadskontor / Satu Teigel